

De wikkebij (*Andrena lathyri*) op het emplacement van Westervoort

Jan Smit

Inleiding

Sinds twintig jaar inventariseer ik het zogenaamde spoorwegemplacement van Westervoort op bijen en wespen. Dit terrein, dat in de volksmond bekend staat onder de naam "Emplacement van Westervoort", bestaat uit een strook van ± 30 meter breed aan weerszijden van de spoorlijn Arnhem - Winterswijk. Aan de noord-oost kant is deze strook ± 400 m. lang, aan de zuid-west kant ± 600 m. Het ligt midden in het dorp Westervoort (Amersfoort coördinaten 195.4-441.4). De volksnaam geeft een verkeerd beeld, want er is geen spoorwegemplacement, dat is er ook nooit geweest. Het is een brede strook naast de spoorlijn, waar op de noord-oost kant een station gestaan heeft, dat in 1966 is afgebroken.

Terreinbeschrijving

Het emplacement ligt op een spoordijk, die ongeveer vijf meter boven het omliggende landschap uitsteekt. De bovenlaag bestaat grotendeels uit zand, hier zijn veel schraal begroeide of zelfs kale stukken (foto pagina 24). In de omgeving is rivierklei de belangrijkste grondsoort.

De spoorlijn ligt iets verdiept in de spoordijk, hierdoor zijn er kleine, steile wandjes ontstaan die voor enkele soorten bijen en wespen een goede nestgelegenheid bieden. Op de plek waar vroeger het station stond, is het terrein erg zanderig. Er loopt een brede, glooiende oprit naar deze bovenkant van het terrein. Langs de oprit staan aan de noordkant grotere bomen en struiken; voornamelijk eik en meidoorn. Aan de zuidkant staan kleinere struiken zoals meidoorn, appel, sneeuwbes. Bovenaan staat tussen de oprit en het boventalud een flinke groep sneeuwbes en een rij seringen van enkele tientallen meters lang. Aan de zuid-west kant van het emplacement staan

groepjes fruitbomen; appels, peren en kersen. Dit zijn restanten van de voormalige tuintjes van het NS-personeel. Op verschillende plekken bevinden zich grote braamstruwelen.

Hoewel het terrein officieel niet toegankelijk is voor het publiek, is het op diverse plaatsen gemakkelijk te betreden, wat ook veelvuldig gebeurt. Het wordt veel gebruikt als uitlaatplaats voor honden, als gevolg hiervan loopt er aan beide kanten, evenwijdig aan de spoorlijn een smal pad door de vegetatie. Tevens spelen er vaak kinderen die op enkele plekken diepe kuilen gegraven hebben. De flora van het emplacement is rijk aan soorten, waaronder verschillende zeldzame. Hertog (1990) noemt voor het emplacement ruim 170 soorten..

Bijen

In totaal zijn in het gebied 108 soorten bijen (Apidae) aangetroffen. Hieronder zijn 28 soorten zandbijen (geslacht *Andrena*), dit zijn solitaire bijen waarvan de vrouwtjes hun nest in de grond maken. Een van de meest bijzondere vangsten in Westervoort van dit geslacht is de wikkebij (*Andrena lathyri*). Waarom is deze soort hier bijzonder? Omdat deze zandbij verder in ons land alleen voorkomt in Zuid-Limburg. Behalve bij Westervoort is de soort in 1999 ook eenmalig in Arnhem zuid aangetroffen.

Andrena lathyri

De wikkebij is een tamelijk grote soort *Andrena* (13-14 mm), met oranje gekleurde schenen. Het vrouwtje heeft heel smalle witte bandjes op het achterlijf, die op de voorste segmenten onderbroken zijn. De verzamelharen aan de achterpoten en de beharing van het laatste tergiet zijn oranje-rood. Onder de microscoop is het vrouwtje eenvoudig te onderscheiden van alle andere in ons land voorkomende zandbijen, doordat het laatste tergiet is ingesneden. Deze zandbij komt bijna in heel Europa voor, hij ontbreekt alleen in Groot-Brittannië. Naar het oosten komt hij voor tot in Iran.

Vanaf 1989 is de soort jaarlijks, tussen half april en eind juni, op het emplacement

waargenomen, zowel mannetjes als vrouwtjes. Alleen in de jaren 1998, 2002 en 2006 zijn er geen vrouwtjes waargenomen.

Het vrouwtje van *Andrena lathyri* verzamelt het stuifmeel voor de larven op de bloemen van *Vicia* en *Lathyrus*, ze is dus oligolectisch. De heggenwikke (*Vicia sepium*) (foto pagina 24) is verreweg de belangrijkste pollenbron (Westrich 1989, Smit 1997). Daarnaast haalt ze pollen van vogelwikke (*Vicia cracca*), veldlathyrus (*Lathyrus pratensis*) (Westrich 1989) en smalle wikke (*Vicia sativa* ssp. *nigra*) (eigen obs.).

Heggenwikke

De heggenwikke (*Vicia sepium*) groeit op zonnige tot half beschaduwde plaatsen op vochtige, matig voedselrijke tot voedselrijke, vaak kalkhoudende grond. De groeiplaatsen bevinden zich in heggen, bosranden, struikgewas, langs paden, kalkhellingbossen, lichte bossen, ruigten, houtwallen, hakhoutbosjes, dijken, uiterwaarden (weinig of niet bemest hooiland en aan de voet van dijken) en licht beschaduwde bermen. In Nederland is deze plant vrij algemeen in Zuid-Limburg, Noord-Brabant, het rivierengebied en aangrenzende laagveengebieden. Elders is de soort vrij zeldzaam, zeer zeldzaam op de waddeneilanden, in het noordelijke zeekleigebied en in Flevoland.

Beheer

Het gebied wordt niet of nauwelijks beheerd, alleen het spoor en de directe strook ernaast worden vrij gehouden van begroeiing. Deels door te spuiten en deels door opslag van struiken en bomen weg te kappen. Om de paar jaar wordt wel een deel van de bramenopslag in het terrein afgemaaid. Dit is vooral aan de noordkant van het terrein gunstig voor *Andrena lathyri*, omdat op de opengevallen, vrij ruige stukken de heggenwikke zich dan flink uitbreidt. Langs de oude oprit naar de bovenkant van het terrein staan hier en daar ook enkele plukken heggenwikke. Verder staan er hier en daar langs de randen van de bramenstruwelen enkele pollen.

Discussie

Andrena lathyri komt in ons land vrijwel alleen voor in Zuid-Limburg en op het emplacement van Westervoort. Heggenwikke is de belangrijkste leverancier van stuifmeel voor deze zandbij. Deze plantensoort komt echter in veel grotere delen van ons land voor. Waardoor is de wikkebij dan beperkt tot de genoemde gebieden?

Bij het voorkomen van een soort spelen naast de beschikbaarheid van voldoende pollenplanten ook de aanwezigheid van goede nestgelegenheden in de nabijheid een belangrijke rol. Het emplacement in Westervoort is een dijklichaam, dat verhoogd in het gebied ligt, met een noord- en een zuidhelling. Er zijn echter wel meer dijklichamen in ons land die op dezelfde manier gesitueerd zijn, ook in gebieden waar de heggenwikke groeit. Tot nu toe is niet duidelijk welke factor de doorslag geeft.

Literatuur

- Hertog, A., 1990. Flora van Westervoort. – Eigen uitgave, 37 p.
- Smit, J., 1997. Bijen en wespen van het emplacement te Westervoort. – Eigen uitgave 23 p.
- Westrich, P. 1989. Die Wildbienen Baden-Württembergs. Spezieller Teil – Eugen Ulmer Verlag, Stuttgart 437-972.

J. Smit, Voermanstraat 14, 6921 NP Duiven,
smit.jan@hetnet.nl